

بررسی عملکرد پایگاه بسیج مساجد در اسلامی سازی فضای محله

نویسنده: نوروز هاشم‌زهی^۱

تاریخ دریافت: ۹۲/۸/۱۷

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۲/۱۱/۳۰

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هفدهم، شماره ۶۲، بهار ۱۳۹۳

چکیده

این مقاله عملکرد پایگاه بسیج مساجد در اسلامی سازی فضای محله در ایران را مورد بررسی قرار می‌دهد. ارزیابی عملکرد از منظر تعالیم اسلامی به جلوگیری از خطا و جلوگیری از ائتلاف منابع و امکانات و پیشگیری از فساد و انتخاب احسن در برنامه‌ریزی‌ها و سیاستگذاری‌ها کمک می‌کند. با رویکرد کارکردگرایانه مؤلفه‌های عملکرد پایگاه بسیج مرکب از شاخصهای مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. این مطالعه با روشهای پیمایش و مشاهده انجام گرفت. حجم نمونه شامل ۳۸۰ پایگاه، ۳۸۰ فضای محله، ۴۴۱۶ شهروند در ۱۰ استان و ۲۵ شهر ایران و ۲۰ نفر از کارشناسان بسیج محلات بودند که با روشهای مختلف نمونه‌گیری به دست آمد. پایگاه بسیج مساجد محلات، واحد اصلی تحلیل است. نتایج نشان می‌دهد، ارزیابی شهروندان از عملکرد پایگاه در اسلامی سازی فضای محله از سطح متوسط به بالا است. شدت همه نمادهای اسلامی ساز از ۷۵٪ به بالا و میانگین حضور مردم در نماز جماعت محله‌ها ۱۰۲ نفر بوده است. متوسط رفتارهای اسلامی شهروندان در این محله‌ها، نمره ۱۵/۳۳ از ۲۰ می‌باشد. اغلب شهروندان، اجرایی شدن برنامه‌های پایگاه بسیج مسجد در اسلامی سازی را خوب ارزیابی کرده‌اند و به میزان برگزاری ۱۰ برنامه از ۲۰ برنامه به‌طور متوسط نمره‌ای بالاتر از ۱۰ داده‌اند. ۷۸٪ از پایگاه‌ها، میزان هماهنگی امام جماعت و پایگاه را از متوسط به بالا ارزیابی کرده‌اند. ۸۱٪ از پایگاه‌ها از متوسط به بالا با هیئت‌امانی مسجد تعامل داشته‌اند. حدود ۸۲٪ از شهروندان گفته‌اند فرمانده پایگاه در بین مردم «خیلی زیاد» یا «زیاد» یا «تا حدودی» مقبولیت دارد. ۷۷٪ از شهروندان گفته‌اند بسیجیان پایگاه در بین مردم «خیلی زیاد» یا «زیاد» یا «تا حدودی» مقبولیت دارند. هرچه ارزیابی شهروندان از میزان اجرای برنامه‌های بسیج محلات مثبت‌تر می‌شود، گرایش مذهبی آنان نیز افزایش می‌یابد.

واژگان کلیدی:

اسلامی سازی، فضای محله، آسیب اجتماعی، بسیج مسجد، پایگاه مقاومت

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق

مقدمه

در عصر کنونی، تحولات شگرف دانش مدیریت، وجود نظام ارزیابی را اجتناب‌ناپذیر نموده است. فقدان نظام ارزیابی در ابعاد مختلف سازمان، اعم از ارزیابی در استفاده از منابع و امکانات، کارکنان، اهداف و استراتژی‌ها، به‌عنوان یکی از آسیب‌های سازمان قلمداد می‌شود. هر سازمان به‌منظور آگاهی از میزان مطلوبیت فعالیت‌های خود، به‌ویژه در محیط‌های پیچیده و پویا، نیاز مبرم به نظام ارزیابی دارد (عادل، ۱۳۸۴: ۱۲۵). مؤسسات و سازمانها و دستگاه‌های کشوری و لشکری با هر مأموریت، رسالت، اهداف و چشم‌اندازی که دارند، نهایتاً در یک قلمرو ملی یا بین‌المللی عمل می‌کنند و ملزم به پاسخگویی به مشتریان، ارباب‌رجوع و ذینفعان هستند؛ بنابراین بررسی نتایج عملکرد، یک فرایند مهم راهبردی تلقی می‌شود. ارائه خدمات و تأمین هزینه‌ها از محل منابع عمومی، حساسیت کافی را برای بررسی تحقق اهداف، بهبود مستمر کیفیت، ارتقای رضایتمندی شهروندان، ارتقای عملکرد سازمان و مدیریت و کارکنان ایجاد کرده است. در صورتی که ارزیابی عملکرد با دیدگاه فرایندی و به‌طور صحیح و مستمر انجام شود، موجب ارتقا و پاسخگویی دستگاه‌های اجرایی و اعتماد عمومی به عملکرد سازمانها و کارایی و اثربخشی می‌شود. کیفیت و اثربخشی مدیریت نظام اجرایی، عامل حیاتی و مهم در تحقق برنامه‌های توسعه و کامیابی و رفاه ملت‌هاست، بالا بودن هزینه سازمانهای دولتی و عمومی برای ارائه خدمات و محصولات گوناگون و تهیه و تأمین این هزینه‌ها از منابع عمومی که روز به روز محدودتر و کمتر می‌شود و پایین بودن اثربخشی این سازمانها، دولت‌ها را به این فکر انداخته است که تحقق اهداف سازمانهای دولتی را مورد توجه قرار دهند. توجه به نتایج و تحقق اهداف، بهبود مستمر کیفیت خدمات که سازمانهای دولتی ارائه می‌کنند و همچنین تأمین رضایت شهروندان، انجام هدفمند امور در سازمانهای دولتی، توجه به عملکرد مدیریت و ارزیابی آن را الزامی می‌سازد. ارزیابی عملکرد، سالهای متمادی است که در بخش دولتی در اغلب کشورهای پیشرفته جهان و تعدادی از کشورهای در حال توسعه مرسوم گردیده است. در این کشورها تصویب قوانین خاص ارزیابی عملکرد جزو الزامات محسوب می‌شود. توجه به جایگاه قانونی ارزیابی عملکرد در کشورها و صرف‌نظر از حد و مرزی که بابت آن در نظر گرفته می‌شود، ضرورت ارزیابی اعمال و تصمیمات مدیران و عملکرد دستگاه‌ها در شرایطی که به دلیل محدودیت امکانات، خواستها و تقاضاهای در حال افزایش اقتصادی و اجتماعی از سوی آحاد مختلف جامعه در برابر دولت‌ها قرار دارد، شرط پاسخگویی به نیازهای مطرح شده و دستیابی به هدفهای پیشرفت و توسعه و برقراری نوعی تعادل بین تقاضا و استفاده از منابع جامعه از طریق ارزیابی و نظارت مستمر و جامع قلمداد می‌گردد.

بیان مسئله

با وقوع انقلاب اسلامی و تأسیس جمهوری اسلامی، بازسازی هویت‌های فرهنگی و سیاسی به صورت مهم‌ترین دغدغه دولت انقلابی درآمد و احیای ارزشهای اسلامی در دستور کار نظام اسلامی ایران قرار گرفت. دین به عنوان مؤلفه اصلی هویت فرهنگی، نقش مهمی در بازسازی هویت فرهنگی و سیاسی ایران ایفا می‌نماید؛ بنابراین همه جنبه‌های زندگی انسان ایرانی باید منعکس‌کننده باورهای اسلامی باشند. فرایند جامعه‌پذیری دینی با اجرای برنامه‌های دینی جدید تداوم یافت و سازمانها و نهادهای جدیدی برای اجرای این برنامه‌ها تأسیس شدند و پس از انقلاب ۱۳۵۷ برای نیل به اهداف فوق‌الذکر تلاشهای زیادی از سوی آنها صورت گرفت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، پایگاه بسیج مسجد پیکره اصلی بسیج را تشکیل داد که حوزه نفوذ اولیه این پایگاه در شهروندان، محله می‌باشد. سازمان بسیج در سال ۱۳۹۱ در سطح کشور بیش از صد هزار پایگاه و واحد مقاومت در بخشهای مختلف تشکیلاتی داشته است. در غیاب تحقیقات تجربی و دقیق، گاه قضاوت‌های مختلفی در این زمینه صورت گرفته است که از دقت لازم برخوردار نبوده است و روشن نیست بسیج تا چه اندازه در راستای اهدافش در ایجاد تحول فکری و فرهنگی توفیق داشته است. در این پژوهش، پرسش این است که با رویکرد کمی میزان موفقیت پایگاه بسیج مساجد در اسلامی‌سازی فضای محله چیست؟ با رویکرد کیفی چه عواملی بر موفقیت یا عدم موفقیت پایگاه بسیج مساجد در اسلامی‌سازی فضای محله مؤثر هستند؟ راهکارهای عملی مناسب برای ارتقای بهتر سطح تأثیرگذاری پایگاه بسیج مساجد در اسلامی‌سازی فضای محله چیست؟

ادبیات و پیشینه پژوهش

این گزارش یک نوع ارزیابی عملکرد از پایگاه‌های بسیج مساجد در حوزه اسلامی‌سازی است. ارزیابی عملکرد می‌تواند بازخورد لازم را در موارد زیر ارائه دهد:

- (۱) میزان اجرای موفقیت‌آمیز سیاست‌های تدوین شده بسیج در بخش فرهنگی
- (۲) میزان تدوین صحیح سیاستها در تحول فرهنگی محلات (۳) کسب اطلاعات از وضعیت موجود سازمانی و اینکه در چه مرحله از دستیابی به اهداف و سیاستهاست
- (۴) شناسایی موارد بهبود عملکرد یا نقاطی که نیازمند بهبود هستند یا باید برای تأمین نیازهای فعلی یا آتی ساختار سازمان تنظیم شوند (۵) کارایی و اثربخشی برنامه‌ها و فعالیتهای بسیج در بخش فرهنگی (۶) شناخت مشکلات، فرصتها و محدودیتهای اسلامی کردن فضای محلات (۷) نحوه تخصیص منابع و امکانات و منابع انسانی و میزان مشارکت کارکنان در اجرای برنامه مصوب بسیج در بخش فرهنگی.

از اوایل دهه ۹۰ میلادی، به کارگیری شاخصهای مربوط به اندازه‌گیری و ارزیابی عملکرد در برنامه‌ها و پروژه‌های مؤسسات دولتی رونق یافته است. از محرکهای کلیدی این موضوع می‌توان به کتاب «نوسازی دولت» اسپورن و گلبر اشاره کرد که به ایجاد سیستم شاخصهای مبتنی بر نتایج و پیامدها منتهی شدند. این سیستمها قابلیت ارائه داده‌ها برای تنظیم اهداف و ارزیابی آنها در بخشهای دولتی در مقوله‌های مدیریت و مسئولیت‌پذیری مؤسسات، برنامه‌ریزی استراتژیک، ارزیابی برنامه توسعه اقتصادی، سنجش رضایت مشتریان و رقابت‌پذیری شهری را دارند. در حوزه دولت محلی، از شاخصهای اندازه‌گیری عملکرد در سازمانهایی از قبیل پلیس، آتش‌نشانی، مدیریت پسماند، حمل‌ونقل عمومی، بهداشت و خدمات اجتماعی به‌منظور ارزیابی مواردی از قبیل حجم کار انجام شده، خروجی‌ها و کارایی استفاده شده است. دولتهای شهری نیز شاخصهای عملکرد را برای ارزیابی میزان موفقیت پروژه‌های مهم و اساسی از قبیل برنامه‌های احیا و رونق‌بخشی شهری ایجاد نموده‌اند. در سطح بین‌المللی، سازمانهای مختلفی به طراحی و اجرای برنامه‌های اندازه‌گیری عملکرد برای فعالیتهای بخش شهری خود پرداخته‌اند. در منطقه آسیا و اقیانوسیه، سازمانهای بسیاری از سیستم شاخصهای ارزیابی عملکرد استفاده می‌کنند (وست فال، دویدا، ۱۳۸۷: ۵۹، به نقل از برک پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۰۵).

توماس میلر و میشل میلر، شش دلیل مهم برای ارزیابی عملکرد دولت از دیدگاه مردم و سنجش میزان رضایتمندی آنان از خدمات دولتی ذکر کرده‌اند:

- شناسایی نیازهای جامعه (تخصیص منابع)

- برنامه‌ریزی بلندمدت

- برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت

- ایجاد ارتباط با مردم

- ارزیابی خدمات

- تعیین سیاستهای حمایتی

اگر شش دلیل میلر و میلر به دو دسته تصمیم‌گیری‌های فوری و تصمیم‌گیری‌های برنامه‌ریزی شده تقسیم شوند، عواملی چون تخصیص منابع، ارتباط با مردم و ارزیابی خدمات، در زمره تصمیم‌گیری‌های فوری و سایر موارد، یعنی برنامه‌ریزی‌های بلندمدت و کوتاه‌مدت و تعیین سیاستهای حمایتی جزو تصمیم‌گیری‌های برنامه‌ریزی شده قرار می‌گیرد. در پژوهش «بوگاتی»، ۱۲۱ حکومت محلی شرکت کردند و چرایی و چگونگی استفاده از اطلاعات گزارشهای رضایت شهروندان را بیان نمودند که مهم‌ترین نتیجه به‌دست‌آمده این است که چگونگی استفاده از گزارشها و در واقع تکنیک

استفاده از آنها رابطه زیادی با تصمیم‌گیری‌های فوری دارد؛ اما هر چه تصمیم‌گیری‌ها برنامهریزی‌شده‌تر باشد، نحوه استفاده از این گزارشها تأثیر و ارتباط کمتری با نتایج دارد. (2: Gutierrez, Vazquez, Vaughan, Edwards, 2009)

مبانی اسلامی ارزیابی عملکرد

مسند مدیریت اجرایی از دیدگاه دین مبین اسلام، به منزله امانتی است که به افراد واجد شرایط سپرده می‌شود تا آنها به مدد تعالیم نورانی اسلام و خلاقیت ذاتی خویش و استفاده بهینه از تمامی امکانات و منابع، تلاش نمایند به اهداف تعریف‌شده دست یابند؛ بنابراین مسئولیت هدایت یک مجموعه برای یک مدیر به‌عنوان امانت تلقی می‌شود و در این میان «امین بودن» فرد یک ضرورت بسیار مهم است. ارزیابی عملکرد از این منظر جایگاه ویژه‌ای در تعالیم اسلامی دارد که در ادامه به آن اشاره می‌شود:

– **جلوگیری از خطا:** رهبران و مدیران جامعه و نمایندگان آنان (به‌جز معصوم (ع)) از آن جهت که دارای قوه عصمت نیستند، احتمال خطا از سوی آنها دور از ذهن نیست. بر این اساس، منفعت و مصلحت عموم اقتضا می‌کند که بر کار آنها نظارت شود. بهترین گواه برای پذیرفتن احتمال خطای انسانی که معصوم نیست و صاحب قدرت می‌شود، کلام الهی است که در قرآن کریم به آن تصریح شده است. خداوند بارها بر جنبه‌های ضعف انسان در مقابل نفس سرکش او اشاره کرده است: «ای داوود! ما تو را جانشین خود در زمین قرار دادیم، پس بین مردم به‌حق حکم کرده و از هوای نفس پیروی نکن که تو را از خدا منحرف می‌گرداند» (احزاب: ۶). در این آیه، خداوند به صرف واگذاری زمام امور و قدرت به حضرت داوود (ع) اکتفا نکرده و در پیروی از هوای نفس وی را معذور ندانسته تا به آنجا که هشدار می‌دهد در پیروی از هوای نفس به ضلالت کشیده خواهد شد؛ یا در آیه دیگری از حضرت یوسف (ع) نقل می‌کند: «و من خود را تبرئه نمی‌کنم، چراکه نفس قطعاً به بدی امر می‌کند، مگر کسی را که خدا بر او رحم کند؛ زیرا پروردگار من آمرزنده و مهربان است» (یوسف: ۵۳). این گفتار اشاره به آن دارد که نفس آدمی به‌هر حال او را به سوی بدی فرمان می‌دهد و چنین نیست که انسان عادی توانایی مقابله با فرمان نفس و کشش آن به سمت بدی‌ها را داشته باشد. قرآن کریم در جای دیگر به عجب حاکمان و زمامداران اشاره می‌کند و آن را از آثار و تبعات اختیارات بی‌حد و حصر محسوب می‌کند و معمولاً اقویاً نیز با عجب نفس شیوه خودکامگی و استبداد رأی را پیش می‌گیرند و در نتیجه، افراد عادی و ضعیف جامعه را مورد تحقیر و بی‌اعتنایی قرار می‌دهند. قرآن کریم از زبان فرعون می‌گوید که آیا هیچ خدای دیگری جز من وجود ندارد؟ «ای بزرگان قوم من، جز خویشتن برای شما خدایی نمی‌شناسم.»

- پیشگیری از فساد: آنچه شواهد تاریخی نشان می‌دهد و باید از آن عبرت گرفت، این است که قدرت حکمرانی کمتر در دست اهل فضیلت و صاحبان زمین بوده است. پیامبر اسلام (ص) نیز در روایتی با در نظر گرفتن احتمال فساد زمامداران، بر این اصل عقلی اشاره دارد که مواظبت کافی از قدرت کارگزاران جامعه صورت پذیرد: «از امت من دو گروهند که اگر اصلاح شوند همه امت من اصلاح می‌شوند و اگر فاسد شوند همه امت من فاسد می‌شوند. گفته شد ای رسول خدا آنان چه کسانیند؟ فرمود علما و زمامداران» (تحف العقول بحرانی: ۵۰). مدیران و گردانندگان جامعه در طول تاریخ همواره الگوی فکری و رفتاری تابعان و زیردستان خود در زندگی فردی و اجتماعی بوده‌اند. در حقیقت، پیامبر اکرم (ص) در روایت مذکور، ما را به پیشگیری از وقوع جرائم و مفاسد احتمالی در نظام اداره جامعه رهنمون می‌کند و پیروان ایشان نیز وظیفه دارند تا همچون دیگر تعالیم حضرت رسول (ص) به این نکته پندآموز ایشان با تأمل و تدبیر عمل کنند. ممکن است مدیران و مسئولان، منافع و مقاصد خود و شبکه خود را جای اهداف و مقاصد جامعه و سازمان اجتماعی بگذارند.

- جلوگیری از ضایع شدن منابع و امکانات: یکی از دلایل مهم برای بیان ضرورت نظارت بر کارگزاران و مدیران جامعه، قاعده مسلم عقلی «تسلط» است که شرع نیز آن را تأیید نموده و در کتب فقهی اسلام بسیار بدان اشاره شده است. بر طبق این اصل، انسان بر جان و مال خویش تسلط دارد و کسی را حق تعرض به این حریم نیست. انسان بر مالی که از راه حلال و مشروع به دست می‌آورد، سلطه و اختیار دارد و کسی حق تصرف در آن را بدون رضایت صاحبش ندارد و این امر به دلیل آن است که انسان مالک و حاکم بر ذات خود است و با صرف زحمت و مزارت جسم و روح به تحصیل مال پرداخته است و پیامبر اکرم (ص) نیز در حدیثی این اصل را مورد تأکید قرار داده و می‌فرماید: «إِنَّ النَّاسَ مُسَلِّطُونَ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ؛ مردم به اموال خود تسلط دارند» (مجلسی: ۲۷۲). و از امام حسین (ع) نقل شده است که: «صاحب مال تا زمانی که زنده است هرگونه تصرفی را می‌تواند بر مال خودش داشته باشد و...» (وسائل ۳۸۱/۱۳ باب ۱۷، حدیث ۲). انسان مالک بر جان و مال خویش تنها مجاز به تصرف مشروع می‌باشد و چنین نیست که هر کاری که دلش خواست بکند؛ مثلاً حق ندارد جانش را به نابودی بکشد. نتیجه اینکه با توجه به اختیار حق تعیین سرنوشت که از سوی خداوند به انسان تفویض شده و اینکه واگذاری اختیارات بی‌حد و حصر به گردانندگان نظام سیاسی موجبات تضییع حقوق افراد ضعیف و زیردست را در پی داشته است، نه خود و نه کارگزاران حکومتی و دولت حق تعرض به حقوق شناخته شده فطری و شرعی انسانها را ندارند. برای اینکه این مهم تحقق یابد و حقوق افراد در جامعه از سوءاستفاده زمامداران مصون بماند، ناگزیر از نظارت بر کارگزاران و مدیران می‌باشیم.

- انتخاب احسن در برنامه‌ریزی‌ها و سیاستگذاری‌ها: بر فرض اینکه مدیران و کارگزاران دولت در جامعه اسلامی از افراد صالح و شایسته انتخاب شوند و میزان انحراف آنها نیز کم باشد، باز هم ممکن است در اثر عدم کار کارشناسی دقیق یا در نظر نگرفتن جوانب مختلف یک موضوع، موجب ضرر به جامعه شوند. هر چند خطا در آن فعل سیاسی و اقتصادی کارگزار هیچ‌گونه خللی نیز در صلاحیت دینی و اخلاقی وی ایجاد نکند و در آن خصوص قصد و نیت سوئی هم نداشته باشد. در این صورت تذکرات، نظارت مراجع صالح و حتی نظارت عمومی جامعه و موظف بودن مسئولان به پاسخگویی می‌تواند از بروز مشکلات ناشی از اشتباهات جلوگیری کند. چه بسا کارگزار باایمان، از درجه انحراف عمدی کمتری برخوردار باشد اما این مانع از سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری مطلوب و کیفی نیست؛ بنابراین نظارت بر حسن سیاست‌گذاری و اجرا و موظف ساختن مدیران و مسئولان به پاسخگویی لازم است.

سازمان پایگاه مقاومت بسیج مسجد

در قرآن از عبادتگاه ملل سابق نیز به مسجد نام برده شده است. هر دین و آئینی به مکانی برای عرضه تفکرات و پایگاهی اجتماعی برای حضور و تحقق اهداف خود نیاز دارد. مسجد، علاوه بر محلی برای عبادت، تزکیه نفس و رسیدن به آرامش روان، محلی برای توسعه فرهنگ دینی بوده و آموزش در اسلام همواره از مسجد آغاز شده است. مسجد، محلی برای کسب دانایی (بینش)، اصلاح نگرش و همچنین کسب مهارت‌های مختلف (کنش) است. معرف شهرهای اسلامی، چهاردیواری، برج و بارو و محیط آن نیست بلکه محوریت آن مسجد است. مسجد در اسلام، به لحاظ معنوی، شکوه (نماد) معنوی شهرهاست. آنجا که در شهرهای دیگر برج، مجسمه، کاخ و باغ، نماد آن هستند؛ مسجد، پایگاه تبلیغ دین اسلام است و بسیاری از آثار اجتماعی نظیر اخلاص و درستکاری، ساماندهی زندگی و نظم و تقوا بر آن مترتب می‌باشد. مسجدالحرام به‌عنوان اولین مسجد، ویژگی‌هایی در بعد امنیت اجتماعی دارد که می‌تواند الگوی مساجد دیگر شود.

فرهنگ هر جامعه‌ای دارای خصوصیات و ویژگی‌های خاص آن سرزمین است که تحت تأثیر عناصر مذهبی، تاریخی، عقیدتی و جغرافیایی شکل می‌گیرد. از آنجا که مسجد بر الگوهای رفتاری افراد در زمینه مذهبی تأثیر می‌گذارد، از این رو به صورت غیرمستقیم در شکل‌گیری فرهنگ و هویت افراد، در سطح فردی و اجتماعی نقش ایفا می‌کند (ابراهیمی، ۱۳۸۳). مسجد به‌عنوان مرکز فرهنگ‌سازی دینی و امکانی برای برقراری ارتباط نزدیک توده مردم، به‌ویژه جوانان در سطح محله‌ها، پاسخگوی نیازهای

اجتماعی مردم است؛ از این رو نقش آن در شکل‌گیری، انسجام و تقویت فرهنگ و هویت اسلامی محله‌های شهری حائز اهمیت بوده است. احساس تعلق و محبت به هم‌میانان، با گسترش شهرنشینی و تحرک اجتماعی، خصوصاً در شهرهای بزرگ، مناطق مرفه‌نشین و شهرک‌ها رو به کاهش است و این مساجد هستند که هنوز هم شهری‌ها و همولایتی‌ها را گرد هم آورده و در مناسبت‌ها و مراسم در جهت ایجاد یا حفظ این احساس کارکرد دارند. برگزاری مراسم، آئین‌ها، جلسات و برنامه‌های مختلف در مساجد می‌تواند قوام‌بخش این احساس باشد.

مسجد می‌تواند انسان‌های پراکنده (انبوه‌های تنها) را پیرامون اهداف خیرخواهانه، داوطلبانه، تکریم و حرمت انسان‌ها گرد هم آورد تا با امکان ابراز لیاقت، شایستگی و ... حرمت و احترام دیگران، تکریم و احترام خودشان را فراهم آورند. انجام کارهای خیرخواهانه و داوطلبانه خاصیتی دوسویه دارد؛ سوی اول، خدمت، احترام و حرمت به هم‌نوع و سوی دوم آن، عزت‌نفس، موفقیت و ارضای معنوی در خود است.

در این پژوهش بر اساس نوع‌شناسی اتریونی، بسیج مساجد به‌عنوان یک سازمان هنجاری-اخلاقی در نظر گرفته می‌شود که دارای کارکردهایی در زمینه تولید و انتقال ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی به نسل‌ها و شهروندان محله می‌باشد. همه نظریه‌های سازمانی با همه سازمان‌ها تطبیق ندارند بلکه دسته‌ای از نظریه‌ها با گروهی از سازمان‌ها می‌توانند بیشتر سازگار باشند (صبوری کاشانی، ۱۳۸۸: ۱۴۱). منظور از عملکرد پایگاه بسیج مساجد در اسلامی سازی فضای محله را می‌توان معادل داشتن کارکردهای مفید و مناسب برای محله به حساب آورد، در این صورت سؤال اساسی تحقیق این‌گونه مطرح می‌شود که: شاخص‌های داشتن کارکرد مناسب پایگاه بسیج مساجد در محله چیست؟ با توجه به رویکرد کارکردگرایی می‌توان مؤلفه‌های عملکرد پایگاه بسیج مساجد را مجموعه‌ای از شاخص‌های انسانی، سازمانی و مدیریتی، اقتصادی و اجتماعی دانست که روی متغیر اسلامی کردن فضا تأثیر می‌گذارد. از سوی دیگر، این تحقیق نوعی ارزشیابی است که طی آن، عملکرد یک سازمان و ساختار یعنی بسیج مساجد مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. این ارزیابی با توجه به تناسب میان اهداف، وظایف، مسئولیت‌ها و نتایج حاصل از فعالیت‌ها و برنامه‌ها امکان‌پذیر است. باید شناخته شود که این بخش از بسیج چه اندازه به اهداف مصرح و غیرمصرح خود دست یافته است. درون‌داد و برون‌داد آن چه بوده است.

در بین نظریه پردازان جامعه‌شناسی، ماکس وبر مهم‌ترین نظریه پرداز در باره سازمان‌ها بوده است. در نظریه ماکس وبر، سازمان متشکل از گروه‌هایی از افراد است که تلاش‌های خود را برای دستیابی به هدف تعریف شده و کاملاً مشخص هماهنگ می‌کنند. دیوان سالاری سلسله مراتب قدرت و مسئولیت است که سازمان رسمی برای هماهنگی فعالیت‌ها و

دستیابی به هدفهای تعیین شده به کار می‌گیرد. از نظر او سازمان نظامی، سازمانی بسیار متشکل و دارای خودمختاری کم اعضا و دارای انعطاف‌پذیری کم و پیروی بی‌چون و چرا از مقررات و مبتنی بر اجبار است. کاغذبازی، عدم کارایی و اتلاف وقت، جنبه‌های منفی دیوان‌سالاری است. جدایی وظایف اداری از زندگی خانوادگی، مالک نبودن مقام اداری بر امکانات اداره، تخصصی شدن کارها (تخصیص)، سلسله‌مراتب (اقتدار)، داشتن مسئولیت، داشتن وظایف، داشتن امتیازات، گزارش به مافوق و بستگی اقتدار به سمت نه به شخص، برخورد یا رفتار غیرشخصی، شرایط احراز شغل بر مبنای شایستگی (صلاحیتهای فنی و شایستگی‌ها) و مقامات اداری تمام وقت و حقوق‌بگیر، وجود مقررات و ضوابط مکتوب (آئین‌نامه و مقررات) از ویژگی‌های هر سازمان رسمی است. از نگاه وبر دیوان‌سالاری، ابزار کارآمدی برای نیل به اهداف سازمان و به حداکثر رساندن کارکرد کارکنان و جلوگیری از تداخل روابط شخصی در سازمان و جلوگیری از هدر رفتن پول و وقت است. سازمانهای رسمی با مشکل ارتباطات روبه‌رو هستند (زیر دست نمی‌تواند و نمی‌خواهد با دستوردهنده مافوق تماس بگیرد). مدت‌ها طول می‌کشد که یک دستور از مدیریت به اطلاع رده‌های پایین برسد. سازمان می‌تواند سه نوع مدیر یا رهبر داشته باشد؛ رهبر مقتدر (شخصاً تصمیم می‌گیرد و دستور می‌دهد)، رهبر دموکراتیک (با مشورت و نظر تصمیم می‌گیرد)، رهبر بی‌قید (دنبال منافع خاصی است و اداره سازمان به بهترین نحو ممکن، برای او در اولویت نیست) (صبوری کاشانی، ۱۳۸۸: ۶۳). از نگاه گیدنز، کارکنان حرفه‌ای، فناوری اطلاعات، محیط فیزیکی سازمانها، نوع نظارت و انضباط پنج عامل مؤثر بر کارایی سازمانها در جهان امروز می‌باشند (گیدنز، ۱۳۷۸: ۳۰۸). پایگاه مسجد اگر چه یک نهاد و یک سازمان اجتماعی منعطف می‌باشد ولی با رویکرد وبر نیز قابل بررسی است. این مقاله به بررسی و ارزشیابی شاخصها و متغیرهای تشکیل‌دهنده عملکرد پایگاه مسجد در اسلامی‌سازی فضای محله و روابط همبستگی میان این متغیرها و متغیرهای زمینه‌ای می‌پردازد و نتایج آن ارائه می‌شود.

روش‌شناسی تحقیق

بررسی و ارزیابی عملکرد در این مقاله از دو منظر عینی و ذهنی انجام می‌پذیرد. از جنبه عینی عملکرد با شاخصهای پذیرفته شده سنجیده می‌شود و از منظر ذهنی، قضاوت کارشناسان و احساس و میزان رضایت شهروندان از عملکرد پایگاه مسجد تعیین‌کننده است. این مطالعه در قالب پژوهشهای کاربردی و با استفاده از روشهای پیمایش و مشاهده انجام شده است. به لحاظ کمی، این پژوهش حداکثر در سطح همبستگی به تبیین روابط میان متغیرها می‌پردازد. در حد محدود با استفاده از یافته‌های کیفی به تحلیل و تحلیل نیز پرداخته می‌شود. جامعه آماری این مطالعه، همه پایگاه‌های بسیج مساجد،

شهروندان محلات، فضای محله و همچنین کارشناسان بسیج محلات می‌باشند. این تحقیق دارای چهار حجم نمونه بر اساس جامعه آماری است که عبارتند از:

(الف) تعداد ۳۸۰ پایگاه مقاومت بسیج خواهران و برادران

(ب) تعداد ۳۸۰ فضای محله

(ج) تعداد ۴۴۱۶ شهروند محلات

(د) تعداد ۲۰ نفر از کارشناسان بسیج مساجد محلات

واحد اصلی تحلیل، پایگاه بسیج مساجد محلات است. در تعیین حجم نمونه از جدول مورگان و نظر کارشناسان بسیج و کارفرما استفاده شد. در این تحقیق، روشهای مختلف نمونه‌گیری، به‌ویژه چند مرحله‌ای برای پیدا کردن عناصر مورد مطالعه به کار رفت. تعداد ۳۸۰ پایگاه بسیج مساجد محلات و به همین تعداد محله برای مطالعه شهروندان محلات در ۱۰ استان ایران انتخاب شده است. در هر محله ۱۲ نفر از شهروندان مورد پرسش قرار گرفتند که نمونه شهروندان ۴۴۱۶ نفر می‌باشد. تعداد ۳۸۰ فضای محله متناظر با هر پایگاه برای مشاهده نمادهای اسلامی ساز تعیین شده است. برای مصاحبه نیز از بین کارشناسان بسیج مساجد محلات ۲۰ نفر انتخاب شدند.

جمع‌آوری داده‌ها از پایگاه‌های مقاومت و شهروندان از طریق پرسشنامه، برای مشاهده شاخصهای اسلامی‌سازی و ثبت نشانه‌های اسلامی‌سازی فضای محله از چک‌لیست و در مصاحبه با کارشناسان از محورهای مصاحبه استفاده گردید و اطلاعات در سه ماهه اول سال ۱۳۹۲ جمع‌آوری شد. برای بررسی میزان پایایی ابزار تحقیق قبل از اجرای نهایی، تعداد ۳۰ پرسشنامه در بین شهروندان محلات شهر تهران تکمیل گردید و آزمون آلفای کرونباخ محاسبه شد. آلفای به دست آمده برای گویه‌های متغیر میزان دینداری ۰/۸۸ بود. پس از اجرای نهایی و جمع‌آوری داده‌های میدانی یکبار دیگر ضرایب آلفای کرونباخ زیر مقیاسهای این متغیر محاسبه گردید که ۰/۸۸۹ به دست آمد.

آلفای محاسبه شده برای متغیر ارزیابی از میزان اجرای برنامه‌های فرهنگی بسیج در محله، قبل از اجرای نهایی ۰/۹۷ به دست آمد که پایایی در سطح بسیار خوب بوده است. پس از اجرای نهایی و جمع‌آوری اطلاعات میدانی یکبار دیگر ضرایب آلفای کرونباخ محاسبه گردید و ۰/۹۵۴ به دست آمد. با توجه به نتیجه پایایی به دست آمده، می‌توان گفت این گویه‌ها از اعتبار لازم به‌منظور سنجش متغیر برخوردار است.

در این تحقیق، اعمال روش سازه‌ای و محتوا به بالا بردن اعتبار ابزار کمک کرده است. در این فرآیند از نظرات تعدادی از پژوهشگران علوم انسانی و کارشناسان بسیج درباره شاخصها و مؤلفه‌ها استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

(۱) ویژگی‌های شهروندان محلات مورد مطالعه:

۴۸٪ پاسخگویان مرد و ۵۱٪ زن بوده‌اند. ۵۶٪ از پاسخگویان از نقش سرپرست (زن یا شوهر و اغلب شوهر یا پدر) در خانواده برخوردار بودند و ۱۸۴۹ نفر یا حدود ۴۲٪ نیز نقش فرزند را داشتند. ۲۳۴۲ نفر از شهروندان در پایگاه مقاومت بسیج مسجد محله خود عضویت داشتند و با توجه به نظر پاسخگویان ۱۹۱۰ نفر هم در پایگاه مقاومت بسیج مسجد محله خود عضویت نداشتند. ۱۷/۴٪ عضو عادی و ۳۵/۳٪ عضو فعال بسیج بودند و ۴۷/۳٪ هم احتمالاً در بسیج محله خود عضویت نداشتند. حدود هفتاد درصد از شهروندان بسیجی پرسش‌شونده دارای عضویت فعال در بسیج بودند. به بیان دیگر، بیش از ۳۵٪ کل جمعیت بالای ۱۵ سال در ایران عضو فعال بسیج می‌باشند.

استانهای محل سکونت شهروندان محلات مورد مطالعه

استان	فراوانی	درصد
آذربایجان غربی	۴۷۴	۱۰٫۷
گلستان	۵۶۴	۱۲٫۸
خراسان جنوبی	۱۴۴	۳٫۳
اصفهان	۶۳۱	۱۴٫۳
سیستان و بلوچستان	۲۰۷	۴٫۷
تهران	۹۸۷	۲۲٫۴
هرمزگان	۹۸	۲٫۲
کرمانشاه	۳۳۶	۷٫۶
فارس	۶۹۹	۱۵٫۸
لرستان	۲۷۶	۶٫۳
جمع کل	۴۴۱۶	۱۰۰

اکثریت پاسخگویان فارس بوده‌اند و بعد از آن بیشترین درصد به ترتیب مربوط به قومیت آذری با ۱۵/۹٪، قومیت لر با ۱۰/۱٪، قومیت کرد با ۹٪ و لک با ۴/۵٪ می‌باشد. کمترین درصد مربوط به قومیت‌های بلوچ، مازندرانی و گیلک می‌باشد. ۸۹/۲٪ پاسخگویان شیعه و ۹٪ اهل سنت بودند، همچنین ۱/۸٪ به سؤال نوع مذهب پاسخ نگفته‌اند. این مطالعه، میانگین سن پاسخ‌دهندگان را ۳۲ سال، میانگین پایه تحصیلی پاسخگویان را دیپلم و میانگین سطح تحصیلات سرپرست خانوار پاسخگویان را دوم

دبیرستان و بعد خانوار شهروندان را ۴ و متوسط میزان هزینه‌های ماهانه خانوار شهروندان را ۷۹۹۳۴۲ تومان نشان می‌دهد.

(۲) ویژگی‌های پایگاه بسیج محلات مورد مطالعه:

متوسط میزان تحصیلات فرماندهان پایگاه در این خوداظهاری نزدیک به فوق دیپلم، متوسط سن آنها ۳۸ سال و سابقه عضویت آنها در بسیج به‌طور متوسط حدود ۱۴ سال بوده است. هر پایگاه به‌طور متوسط ۸۹ مترمربع فضای اداری در اختیار داشته است. بر اساس این سنجش، به‌طور متوسط در هر محله ۲۴٪ جمعیت بی‌سواد بوده‌اند. جزئیات بیشتری از ویژگی‌های پایگاه‌های مقاومت بسیج محلات را در جدول زیر ملاحظه می‌کنید.

جدول آماره‌های ویژگی‌های پایگاه‌های مقاومت بسیج مسجد محلات مورد مطالعه

ویژگی‌ها	شاخص	نمونه	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف معیار
کمیت و کیفیت نیروی انسانی پایگاه مقاومت مسجد محله	تعداد عضو فعال	۳۲۷	۱	۱۳۱۰۵	۲۸۰	۸۳۶
	تعداد عضو عادی	۳۲۷	۲	۸۲۹۵	۳۶۰	۶۵۶
	کل اعضا	۳۱۳	۳	۲۱۴۰۰	۶۳۴	۱۴۳۳
	درصد عضو فعال نسبت به جمعیت	۲۲۹	۱	۹۵	۱۶/۸۶	۱۷/۳۸
	درصد عضو عادی نسبت به جمعیت	۲۲۵	۱	۷۵	۲۰/۸	۱۷/۷۶
	درصد کل نسبت به جمعیت	۱۸۴	۱	۱۰۰	۲۹/۵۵	۲۹/۰۹
	میزان تحصیلات فرمانده پایگاه	۳۳۸	۴	۲۵	۱۳/۶۴	۲/۶۶
عوامل مدیریتی پایگاه مقاومت مسجد محله	سابقه عضویت فرمانده پایگاه	۳۴۴	۱	۳۱	۱۳/۸۲	۹
	تعداد جلسات سالانه پایگاه	۲۷۰	۱	۹۰	۱۰	۱۱/۵
	سن فرمانده پایگاه	۳۴۳	۱۶	۷۰	۳۸/۰۲	۹
	روزهای حضور فرمانده در پایگاه در هفته	۳۴۴	۱	۷	۳/۹	۲
	مدت فعالیت پایگاه (سابقه تأسیس)	۳۲۳	۱	۳۲	۱۸	۹/۷

ویژگی ها	شاخص	نمونه	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف معیار
منابع مادی پایگاه مسجد محله	سطح زیربنای فضای اداری پایگاه	۳۰۲	۳	۸۰۰	۸۹	۱۲۲
	مبلغ بودجه هزینه شده پایگاه در سال (به تومان)	۲۷۹	۱۸۰	۴۵۰۰۰۰۰۰	۳۱۶۵۰۴۰	۵۳۵۸۵۵۹
	میزان دارایی منقول پایگاه (به تومان)	۲۶۰	۳۵۰۰	۴۵۰۰۰۰۰۰	۳۰۶۲۳۹۰	۵۲۰۸۹۰۸
	میزان دارایی غیرمنقول پایگاه (به تومان)	۱۴۷	۳۵۰۰	۳۰۰۰۰۰۰۰	۵۸۴۱۷۵۶	۲۵۵۲۲۰۳۹
عوامل محیط اجتماعی	سن شهروندان محله	۴۳۷۴	۱۵	۸۳	۳۲/۱۹	۱۲/۱۳
	میزان تحصیلات شهروندان محله	۴۳۶۵	۰	۲۲	۱۱/۸۶	۳/۷
	میزان تحصیلات سرپرست خانوار	۴۳۰۷	۰	۲۶	۱۰/۲۷	۴/۶
	تعداد افراد خانوار	۴۳۳۵	۱	۱۵	۴/۵	۱/۷
	متوسط میزان هزینه‌های ماهانه خانوار	۴۱۴۱	۶۰۰	۱۶۰۰۰۰۰۰	۷۹۹۳۴۲	۸۰۱۳۲۱
	نسبت جمعیت باسواد محله	۳۱۶	۳	۱۰۰	۷۶/۰۶	۲۰/۵۱
	نسبت جمعیت شیعه محله	۳۱۱	۱	۱۰۰	۸۶/۲۵	۲۴/۶۳
	نسبت جمعیت اهل سنت محله	۲۳۲	۰	۱۰۰	۲۳/۳۲	۳۱/۵۹
	تعداد شهید دفاع مقدس در محله	۳۱۱	۱	۸۰۰	۳۷	۷۵
	تعداد جانباز دفاع مقدس محله	۲۸۱	۱	۸۰۰	۳۵	۷۴
	تعداد رزمنده دفاع مقدس محله	۲۶۵	۱	۱۰۰۰	۱۰۷	۱۷۶
	درصد شهید نسبت به جمعیت محله	۱۷۹	۰	۱۰۰	۱۵	۲۲/۲
	درصد جانباز نسبت به جمعیت محله	۱۶۰	۱	۱۰۰	۱۴/۳۷	۲۲/۰۸
	درصد رزمنده نسبت به جمعیت محله	۱۵۸	۱	۱۰۰	۱۶/۸۹	۲۶/۴۷

(۳) ارزیابی میزان موفقیت پایگاه بسیج مساجد در اسلامی سازی فضای محله

الف) میزان گرایشهای مذهبی شهروندان

معدل کل میزان مذهبی بودن شهروندان ۱۵/۴۴ از ۲۰ می باشد که تمایل متوسط به بالای آنان را به مذهب نشان می دهد.

ب) میزان آسیبهای اجتماعی محله

حدود ۱۶ آسیب از «خیلی کم» و «تا حدودی» در محله های شهرهای ایران وجود داشته است. از نظر شهروندان، بیشترین میانگین مربوط به آسیب اجتماعی تردد معتادان و خرید و فروش مواد مخدر می باشد. تکدیگری و گدایی با میانگین ۱/۶۴ از ۴ از دیگر آسیبهای اجتماعی محسوب می شود. سرقت از منزل، مزاحمت خیابانی، درگیری های خانوادگی، توزیع محصولات فرهنگی مبتذل، سرقت خودرو، ضرب و شتم و درگیری خیابانی با میانگین ۱ در جایگاه های بعدی هستند. کیف قاپی و زورگیری، خودفروشی و روسپیگری، درگیری های طایفه ای، خودکشی، فرار دختران از منزل، آدم ربایی و گروگان گیری و رهاشدن نوزادان ناخواسته در گوشه و کنار، کمترین میانگین را در میان آسیبهای اجتماعی فوق دارا می باشند. در ارزیابی شهروندان، میانگین کل میزان آسیبهای محله در ماه از نمره ۲۰، ۵/۲۲ به دست آمده است که در حد کم می باشد. در مقایسه ارزیابی شهروندان با ارزیابی مسئولان پایگاه مساجد محلات از میزان آسیبهای موجود در محله ملاحظاتی چند وجود دارد؛ نخست اولویتها چندین تفاوتی ندارد، یعنی هفت آسیب مهم از نظر شهروندان، همان هفت آسیبی است که مسئولان پایگاهها نیز اشاره کرده اند. دوم شدت حضور و وجود آسیبها از نظر مسئولان پایگاهها بیشتر از شهروندان مورد تأکید قرار گرفته است. در ارزیابی مسئولان پایگاهها، میانگین کل میزان آسیبهای محله در ماه از نمره ۲۰، ۵/۷۸ به دست آمده است که بیشتر از میانگین ارزیابی شهروندان (۵/۲۲) می باشد. این آمارها نشان می دهد فضای محله چندین آسیبزا نیست و کم بودن آسیبهای اجتماعی در محله، شاخصی از اسلامی بودن محله محسوب می شود.

ج) نمادهای اسلامی ساز محله ها

بررسی میزان موفقیت پایگاه بسیج مساجد در اسلامی سازی فضای محله با توجه به نمادهای اسلامی عینی قابل مشاهده در محله، نشان می دهد شدت همه نمادهای اسلامی ساز از ۷۵٪ به بالا بوده است؛ یعنی محلات به شدت اسلامی می باشند.

وضع مشاهده علائم و نشانه‌های اسلامی ساز فضای محله

بله	خیر	علائم و نشانه‌های اسلامی ساز
۷۴	۰٫۸	حضور افراد در نماز جماعت مسجد محله
۹۸٫۱	۰٫۸	حضور مردم محله در احیای شبهای قدر
۹۵٫۷	۳٫۶	حضور مردم محله در راهپیمایی روز جهانی قدس
۹۶٫۷	۱٫۴	حضور مردم محله در راهپیمایی ۲۲ بهمن
۹۱٫۲	۷٫۲	حضور مردم محله در زیارت عاشورا
۸۱٫۸	۱۵٫۷	حضور مردم محله در دعای ندبه
۸۶٫۵	۱۲٫۲	حضور مردم محله در دعای کمیل
۹۱٫۲	۶٫۴	حضور مردم محله در نماز جمعه
۵۹٫۱	۳۸٫۴	طراحی عکس شهدا و شعارهای اسلامی روی نمای ساختمانهای محله
۹۶٫۷	۱٫۴	وجود اماکن مذهبی (مسجد، حسینیه، فاطمیه و ...) در محله

بر اساس مشاهدات پژوهشگران، شبکه پرسشگری مرکز تحقیقات بسیج در پایگاه‌های محلات مساجد در ۱۰ استان کشور، تعداد بین پنج نفر تا ۵۰۰ نفر از مردم در نماز جماعت مسجد محله‌ها حضور پیدا می‌کنند که میانگین در کل محله‌ها ۱۰۲ نفر بوده است. با توجه به یافته‌های مندرج در جدول زیر میانگین حضور تمام نمادها به شدت بالا می‌باشد که نشان می‌دهد بر اساس گزارشهای پایگاه‌های مقاومت مساجد محلات، فضای این محله‌ها کاملاً اسلامی است.

تعداد علائم و نشانه‌های اسلامی ساز مشاهده شده در فضای محله

انحراف معیار	میانگین	بیشینه	کمینه	تعداد محله	تعداد
۹۴	۱۰۲	۵۰۰	۵	۲۰۸	تعداد حضور افراد در نماز جماعت مسجد محله (متوسط افراد شرکت‌کننده در نماز جماعت)
۶۷۴	۶۰۶	۴۰۰۰	۸	۲۶۶	تعداد حضور مردم محله در احیای شبهای قدر
۳۶۶	۲۸۲	۲۰۰۰	۵	۲۶۹	تعداد حضور مردم محله در راهپیمایی روز جهانی قدس
۴۰۸	۲۸۳	۴۰۰۰	۱	۲۶۷	تعداد حضور مردم محله در راهپیمایی ۲۲ بهمن
۵۸۶	۱۳۰	۱۵۰۰	۱۰	۲۵۴	تعداد حضور مردم محله در زیارت عاشورا
۱۸۶	۱۰۳	۲۰۰۰	۵	۲۳۳	تعداد حضور مردم محله در دعای ندبه
۲۴۱	۱۵۴	۲۰۰۰	۱۰	۲۴۶	تعداد حضور مردم محله در دعای کمیل
۲۲۳	۱۲۵	۳۰۰۰	۱	۲۶۱	تعداد حضور مردم محله در نماز جمعه
۴۴	۲۲	۲۵۰	۱	۱۷۱	تعداد طراحی عکس شهدا و شعارهای اسلامی روی نمای ساختمانهای محله
۵۷	۱۵	۵۰۰	۱	۲۶۹	تعداد وجود اماکن مذهبی (مسجد، حسینیه، فاطمیه و ...) در محله

د) رفتارها و نشانه‌های اسلامی شدن فضای محله

گزارش مشاهده پژوهشگران شبکه پرسشگری مرکز تحقیقات بسیج از اعمال و رفتارهای اسلامی در فضای محله‌ها در ۲۵ شهر در ۱۰ استان ایران، روش دیگری برای شناخت میزان اسلامی شدن فضای محلات بوده است. در محلات این شهرها همه رفتارهای اسلامی‌ساز قابل مشاهده از متوسط به بالا وجود داشته‌اند. متوسط نمره رفتارهای اسلامی شهروندان در این محله‌ها نمره ۱۵/۳۳ از ۲۰ می‌باشد.

جدول رفتارها و نشانه‌های اسلامی شدن فضای محله بر اساس مشاهده پاسخگویان

نوع رفتار	تعداد محله	میانگین از ۵ نمره
پخش اذان از مسجد در محله	۳۶۱	۴,۵
برگزاری جلسات هیئت‌های مذهبی در محله	۳۶۲	۳,۸
شرکت مردم در نماز جماعت مسجد	۳۶۱	۳,۸
نصب پارچه‌های نوشته شده و پرچم در معابر محله به مناسبت‌های مذهبی	۳۵۹	۳,۸
رعایت ظاهر اسلامی از سوی مردان در محله	۳۶۱	۳,۷
رعایت پوشش اسلامی توسط زنان در محله	۳۶۲	۳,۷
جمع کل	۳۵۶	

ه) ارزیابی اهم برنامه‌های پایگاه بسیج مساجد در اسلامی‌سازی فضای محله حدود ۲۰ برنامه مهم پایگاه‌های مقاومت بسیج مساجد مورد ارزیابی شهروندان و ارزیابی مسئولان پایگاه مقاومت بسیج مساجد محلات در ۱۰ استان کشور قرار گرفته است. اغلب شهروندان، برگزاری و اجرایی شدن برنامه‌های پایگاه مقاومت بسیج مسجد محله را خوب ارزیابی کرده‌اند و به میزان برگزاری ۱۰ برنامه از ۲۰ برنامه به‌طور متوسط نمره‌ای بالاتر از ۱۰ داده‌اند. همچنین اغلب مسئولان پایگاه برگزاری و اجرایی شدن برنامه‌های پایگاه مقاومت بسیج مسجد محله را خوب ارزیابی کرده‌اند و به میزان برگزاری ۱۴ برنامه از ۲۰ برنامه به‌طور متوسط نمره‌ای بالاتر از ۱۰ داده‌اند. میانگین ارزیابی مسئولان پایگاه مقاومت بسیج مساجد محلات از برگزاری و اجرایی شدن برنامه‌های پایگاه مقاومت بسیج مسجد محله ۱۱/۶۳ از ۲۰ به دست آمده است، درحالی‌که میانگین ارزیابی شهروندان نمره ۱۱/۱۲ از ۲۰ می‌باشد که نشان می‌دهد معدل ارزیابی مسئولان پایگاه نیم نمره بالاتر از معدل ارزیابی شهروندان است. هرچند اولویتهای هر دو گروه در ارزیابی چندان تفاوتی ندارد اما مسئولان پایگاه‌ها از عملکرد

پایگاه مقاومت بسیج مسجد محله ارزیابی مثبت تری دارند. جدول زیر آمارهای ارزیابی شهروندان محلات از برگزاری و اجرایی شدن برنامه‌های پایگاه مقاومت بسیج مسجد محله در سطح سنجش فاصله‌ای را روشن می‌سازد.

جدول ارزیابی شهروندان محلات از برگزاری و اجرایی شدن برنامه‌های پایگاه مقاومت بسیج مسجد محله

انحراف معیار	میانگین	بیشینه	کمینه	تعداد پایگاه	برنامه
۱،۲	۳،۷	۵	۰	۳۹۶۲	برگزاری مراسم و مناسبت‌های مذهبی (اعیاد اسلامی، عزاداری‌ها، مراسم دعا و زیارت)
۱،۲	۳،۲	۵	۰	۳۶۵۰	برگزاری جلسات آموزش و تفسیر قرآن کریم
۱،۲	۳	۵	۰	۳۶۰۲	برگزاری جلسات سخنرانی عمومی دینی و معرفتی
۱،۳	۲،۹۷	۵	۰	۳۵۱۷	برگزاری جلسات تربیتی و اخلاقی
۱،۴	۲،۸	۵	۰	۳۶۴۵	اعزام مردم و بسیجیان محله به اردوهای کاروان راهیان نور
۱،۴	۲،۸	۵	۰	۳۶۸۲	اجرای برنامه خاص اوقات فراغت جوانان و نوجوانان محله در فصل تابستان
۱،۴	۲،۸	۵	۰	۳۲۷۶	بازدید و سرکشی از خانواده‌های معظم شهدا و ایثارگران محله
۱،۴	۲،۷	۵	۰	۳۴۶۵	برگزاری یادواره شهدای محله
۱،۴	۲،۶	۵	۰	۳۶۰۳	برگزاری اردوهای زیارتی و سیاحتی برای بسیجیان و مردم محله
۱،۴	۲،۵	۵	۰	۳۴۷۰	برگزاری جلسات سخنرانی عمومی سیاسی و مسائل روز
۱،۴	۲،۴	۵	۰	۳۵۶۷	اجرای فریضه امر به معروف و نهی از منکر در محله
۱،۵	۲،۴	۵	۰	۳۵۴۵	برگزاری گشتهای محلی برای کمک به امنیت و آسایش مردم
۱،۵	۲،۳	۵	۰	۳۴۶۸	برگزاری کلاسهای تقویت علمی برای دانش‌آموزان محله
۱،۵	۲،۳	۵	۰	۳۴۳۲	جمع‌آوری کمکهای مردمی و توزیع بین نیازمندان محله
۱،۵	۲،۲	۵	۰	۳۲۹۳	تشکیل گروه‌های فرهنگی - هنری محله (سرود، تئاتر، تواسیح و...)
۱،۵	۲،۱	۵	۰	۳۴۰۴	برگزاری مسابقات فرهنگی در محله

انحراف معیار	میانگین	بیشینه	کمینه	تعداد پایگاه	برنامه
۱،۵	۲	۵	۰	۳۴۹۵	برگزاری ورزش همگانی (راهپیمایی یا کوهپیمایی) برای عموم مردم محله
۱،۵	۱،۹	۵	۰	۳۱۵۰	پیگیری مسائل و مشکلات محله از طریق سازمانهای ذیربط
۱،۵	۱،۹	۵	۰	۳۳۷۷	برگزاری مسابقات ورزشی به صورت محله‌ای
۱،۵	۱،۷	۵	۰	۳۲۰۵	برگزاری جلسات ارائه مشاوره رایگان به مردم محله

۴) نتایج ارزیابی کارشناسان بسیج مساجد محلات از وضعیت اسلامی شدن فضای محلات

مصاحبه با کارشناسان، اغلب مؤثرترین شیوه کسب اطلاعات درباره تصمیم‌گذاران و فرایند تصمیم‌گیری است. هر جا یک کارشناس خبره درباره موضوع مطرح باشد، این شیوه کاربرد دارد (بورنهام و دیگران، ۱۳۸۸: ۲۷۹). چون نخبه از دانش، تخصص و تجربه بالایی درباره موضوع برخوردار است، معمولاً مصاحبه به سود مصاحبه‌شونده می‌باشد. مصاحبه با کارشناسان متفاوت از مصاحبه‌های بسته پیمایشی است بلکه یک مصاحبه کیفی ساخت نیافته است که اگر ناقص هم اجرا شود، ارزشمند است. در این قسمت، نتایج مصاحبه با ۲۰ تن از کارشناسان بسیج در جدول زیر ارائه می‌شود.

ارزیابی کارشناسان بسیج مساجد محلات از اسلامی شدن فضای محلات

عملکرد پایگاه‌های بسیج مساجد محلات در اسلامی سازی فضای محله پایگاه‌ها متفاوت از یکدیگر هستند و قضاوت قطعی نمی‌توان کرد، پایگاه مقاومت محلات روستایی بسیار موفق بوده است اما پایگاه مقاومت مناطق شهری موفقیت کمتری داشته است. رجوع به پایگاه‌های موفق در کشور نشان می‌دهد که اگر عناصر مؤثر در محله با هم هماهنگ شوند، این نقش را بسیار خوب می‌توانند ایفا کنند. عملکرد پایگاه در دهه اول انقلاب خوب بوده است، در آن زمان اسم پایگاه آرامش و امنیت ایجاد می‌نمود و از منکرات جلوگیری می‌کرد. حمایت مردم محله از جنگ، توسعه فرهنگ جهادی و مشارکت در نقش اجتماعی بسیج بود. در گذشته در ارزیابی عملکرد پایگاه‌های مقاومت، شاخصهای اسلامی کردن مدنظر نبوده است، مثلاً تعداد افراد جذب شده، تعداد افراد آموزش دیده، تعداد افراد به میدان تیراندازی اعزام شده، فعالیت‌های عمرانی و تعداد افرادی که در ورزش

شرکت داشتند، ملاکهای مهم تری تلقی می‌شدند. اخیراً در بسیج محلات و بسیاری از زیرمجموعه‌های سازمان بسیج، نگاه تغییر کرده و دنبال خروجی در اسلامی سازی هستند.

شاخصهای محله اسلامی

در هر محله‌ای که احکام الهی بهتر پیاده و اجرا شود و در مقابل، مصادیق بی‌ایمانی و بی‌تقوایی کمتر ظهور و بروز داشته باشد، آن محله را می‌توان نسبتاً اسلامی دانست. محله باید عاری از بدحجابی، بزهکاری و بی‌سوادی باشد. تعاون و همکاری و همیاری میان مردم محله رونق داشته باشد و مردم نسبت به مشکلات یکدیگر حساس باشند. احیای فریضه امر به معروف و نهی از منکر در محله، کاهش استفاده از شبکه‌های ماهواره، افزایش امنیت اخلاقی، کاهش مواد مخدر و اعتیاد، حضور در راهپیمایی‌ها و مراسم ملی و اعتکاف، روحیه کار و تلاش، توجه و تلاش برای پیاده‌سازی اوامر ولایت، از جمله شاخصهای انقلابی و اسلامی هستند.

رعایت اخلاق توسط شهروندان محله در عمل، مانند احترام شهروندان محله به یکدیگر و بزرگ‌ترها، وجود تفاوت میان زمان عزا و شادی در محله از سوی مردم، خرج کردن شهروندان محله برای اعتقادات، شیرینی دادن، تزیین و چراغانی کردن محله توسط شهروندان در اعیاد اسلامی، خرج کردن شهروندان محله در عزاداری‌های اسلامی، رعایت نمادها در ایام اسلامی از سوی شهروندان محله (لباس مشکی در عزا، لباس سفید در شادی، داشتن الگوی پوشش نوجوانان و جوانان در ورود به دبیرستان و دانشگاه) شاخص اسلامی محسوب می‌شود. تعداد کتابخانه و تعداد اعضای کتابخانه و حضور ثمربخش آنها در کتابخانه‌ها، پخش صدای اذان از منازل، سر کوجه، بالکن منزل، افتخار دانستن اذان گفتن توسط افراد در محله، پایین بودن آسیبه‌ها به دلیل آشنایی مردم با یکدیگر و کنترل اجتماعی غیررسمی نمایانگر محله اسلامی می‌باشد.

محله‌ای که مسجد، هیئت و کانون آموزش دینی دارد، اسلامی است. همچنین وجود باشگاه سنتی و مذهبی، تعاونی، خیریه و تشکیل گروه‌ها و سازمانهای مردم‌نهاد برای حل مشکلات و گرفتاری‌های اقتصادی آن محله از طریق جذب افراد متخصص و گروه‌های خاص و منابع محله و اسلامی بودن سبک معماری منازل مسکونی از شاخصهای اسلامی است. از طرف دیگر، نبود مراکز منفی در محله مهم است، از جمله اینکه مرکز قمار نباشد، مرکز فروش مواد مخدر نباشد، خانه فساد و قهوه‌خانه نداشته باشد. حرف زدن و احیاناً دست دادن دختر و پسر، دست یکدیگر را گرفتن و راه رفتن زن و شوهر در مراکز عمومی محله یا کراوات زدن، ماشین سواری، دوچرخه سواری و والیبال در کوجه‌های محله از دیگر ملاکهای سلبی محله اسلامی است.

ایثار، حضور همه‌جانبه افراد در محله برای رفع نیازهای مردم آن محله، شرکت مردم آن محله در انتخابات، ازدواج آسان به‌ویژه گرفتن مراسم عقد در مساجد، حسن شهرت بسیجی‌ها در محله، تعامل مناسب بسیجی‌ها و مردم و مشارکت در حلقه‌های صالحین همه اینها شاخصهای اسلامی شدن محله است. همچنین اگر قدرت، سازماندهی و تربیت و توانمندسازی کادر در محله بالا باشد و اگر توان کادرسازی و تربیت نیروهای محله اسلامی بالا باشد، آن محله دارای ویژگی‌های مطلوب اسلامی است.

اگر اقتصاد مقاومتی در محله رایج شود و شئون کسب و کار و انصاف رعایت شود، محله اسلامی می‌شود. اگر نظافت محله، بهداشت، جمع‌آوری زباله، استفاده از تبلیغات در محله مثل دیوارنویسی‌ها، بنرها، فضای سبز و ... آراسته و مناسب باشد، محله اسلامی می‌شود.

پتانسیل و ظرفیتهای بسیج مساجد محلات برای اسلامی سازی فضای محله استفاده از اقشار مختلف در مسجد، صراحت بسیج در اظهار نظر، قدرت بسیج در انتقاد کردن و مردمی بودن که باعث جلب همکاری دیگران می‌شود. اینکه یک نهاد قانونی و مردمی است نقطه قوت آن می‌باشد. داشتن تشکیلات، داشتن امکانات و بودجه از قوت‌های دیگر است. معنویت، اخلاص بچه‌های بسیج، کم‌توقعی، استقلال فکر و عدم وابستگی حزبی و گروهی و جناحی.

روحیه ایثار و فداکاری و برای مردم بودن و نه برای خود بودن و روحیه بسیجی در اسلامی سازی مؤثر است. یکی از راهبردهای حضرت امام مشارکت دادن افرادی بود که امکان مشارکت آنان در فضای رسمی نبود. قمه‌کشها، کارخانه‌دارها، کفتر بازها و مؤمنین متفاوت از یکدیگرند اما همه آنها با الگوی امام امکان مشارکت و اصلاح شدن دارند. بسیج تازمانی که با مردم باشد پویا و نیرومند خواهد بود.

اتصال به ولایت، فرهنگ دفاع مقدس و جهادی پشتوانه بسیج است. بسیج این شأن و ظرفیت را دارد که بتواند مثلاً از روحانی برای توسعه ارزشهای اسلامی و مذهبی استفاده کند، از متخصصان استفاده کند. بتواند از همه اقشار استفاده کند. می‌تواند از پزشکان برای ویزیت، از خیرین برای رفع محرومیتها، از ظرفیت قانونی خود برای امنیت نقش ایفا کند. مقام معظم رهبری تعمیق معنویت و تقویت فضائل اخلاقی و ساری و جاری شدن شاخصهای تفکر بسیجی را انتظار دارند. بسیج یعنی همه مردم و نه بخشی از مردم، ممکن است بخشی از مردم انتقادهایی به برخی چیزها داشته باشند اما آنها بسیجی هستند. بسیج محدود به قشر خاصی نیست، فعالیت بسیج هم محدود به فعالیت خاصی نیست. هر کس علاقه‌مند به انقلاب، اسلام و کشور می‌باشد، او بسیجی است. ضریب نفوذ

بسیج زیاد است، سر هر سفره‌ای یک بسیجی نشسته است. وابستگی بسیج به انقلاب، ظرفیت خوبی به آن داده است. در جاهایی هست که نماز برپا می‌شود ولی حرف انقلاب و نظام زده نمی‌شود. کار پایگاه مقاومت محلات داوطلبانه می‌باشد، مثلاً برای حضور در روز قدس، روز عاشورا و رحلت امام هماهنگی نشده است. بسیج در انقلاب و دفاع مقدس عقبه دارد. بسیج پیشینه درخشانی در دفاع مقدس دارد. بسیج تأیید امام و ولایت را دارد و مردم به بسیج اعتماد دارند. دیگر تشکلهای این ویژگی‌ها را ندارند.

هر حرفه‌ای در بسیج حضور دارد، مهم‌ترین ظرفیت بسیج، ظرفیت انسانی آن است و ظرفیت انسانی می‌تواند کارساز باشد، این نیروی انسانی مؤمن است و بسیج می‌تواند با تدبیر خاص اینها را به کار گیرد. مربی‌ها و استادان و مشاوران پایگاه مقاومت بسیج محله متعهد هستند. بسیج هنوز مورد اعتماد مردم می‌باشد و مردم به بسیج گرایش دارند. در صد زیادی از کسانی که در بسیج گوینده هستند خودشان عامل به گفتار خود می‌باشند. بسیج پشتیبانی نهاد مقدس سپاه را دارد. در اختیار داشتن مساجد و پایگاه‌های اجتماعی به‌عنوان مرکز ثقل تعاملات اجتماعی و فرهنگی و مذهبی در محله و ارتباط مستحکم و وسیع و گسترده با روحانیون و حوزه‌های علمیه و علما و نخبگان از پتانسیلهای بسیج مساجد است.

موانع و آسیب‌های پایگاه‌های بسیج مساجد محلات در اسلامی سازی فضای محله ورود عناصر نفوذی به بسیج با چهره‌ها و رفتارهای متناقض با رفتار اسلامی، اختلاف بین پایگاه بسیج مسجد محله و امام جماعت، حضور اندک جوانان در مسجد، افزایش تکیه‌ها و حسینه‌ها، رو به اضمحلال بودن کتابخانه‌ها، جزیره‌ای عمل کردن اغلب تشکلهای مذهبی محلات، در بسیاری از مساجد برای فعالیت پایگاه محدودیت مکان وجود دارد. امامان جماعت مساجد ایران در میان نوجوانان حضور ندارند. برخی از امامان جماعت مسن از فعالیت و جذب جوانان درک مناسبی ندارند. بسیج مسجد محله امروزه خیلی مردمی نیست و مردم نسبت به آن بی‌تفاوت هستند، ایفای نقش امنیتی و گرایش‌ها و روحیه نظامی بسیج را کم اعتبار کرده است. وظایف بسیج مسجد محله و سایر تشکلهای محله به‌صورت قانونی تعریف و تفکیک نشده است. بسیج مسجد محله برای انحصاری کردن فعالیت‌های مذهبی و فرهنگی در محله تلاش می‌کند، در این صورت انگیزه سایر تشکلهای از بین می‌رود یا آن تشکلهای حذف می‌شوند. از سوی برخی افراد فرصت طلب، گاهی از بسیج برای تسویه حساب شخصی استفاده می‌شود و مردم محله به خودی و غیر خودی تقسیم می‌شوند. از امکانات بسیج برای تضعیف یک قوم، طایفه، قشر، زبان و... استفاده

می‌شود. در مواردی یک گروه وارد بسیج می‌شود تا گروه دیگر را طرد کند. از ویژگی‌های بسیج مسجد محله تصور ایدئولوژیک یا غلط وجود دارد. امتیاز اقتصادی گرفتن اعضای پایگاه مقاومت مسجد محله آسیب است، حتی سایر امتیازات مثل کسر شدن از خدمت سربازی نیز آسیب‌زای باشد. مسجد و بسیج مسجد محله نباید دولتی شوند، باید خوداتکا و خودکفا باشند، مردم فکر می‌کنند فعالیت‌های مذهبی دولتی شده است.

تکثر در حوزه‌های مقاومت در یک محله، تغییرات پی‌درپی در مسئولان ستاد بسیج و سخت شدن پذیرش این تغییرات در بدنه پایگاه‌های مقاومت آسیب است. نباید اکثر بسیجیان محله بازنشسته سپاه باشند، چون سالخورده‌گی حاکم می‌شود. تعریف نشدن مفهوم نظم و انضباط در بسیج و تفاوت نظم و انضباط بسیج با نظم متعارف مشکل‌آفرین می‌باشد. تکلیف مردم برای ورود به بسیج روشن نیست که مثلاً چه کسی می‌تواند عضو شود و چه کسی نمی‌تواند، معلوم نیست به چه کسی باید کارت عضویت بسیج داده شود و به چه کسی نباید داده شود. اغلب بسیجیان که از پایگاه بسیج مسجد محله وارد سپاه برای انجام خدمت سربازی می‌شوند، پس از خدمت ضد بسیج می‌شوند، چون عمل به آداب نظامی و مقررات رانمی‌توانند تحمل کنند. آموزش نظامی بسیج مسجد محله به تفکیک سن نیست. بسیجی‌های بانگیزه نمی‌توانند برای خدمت سربازی وارد سپاه شوند، چون ارتباطات و تمکن مالی آنها کمتر است و دنبال مزایا نیستند. رفتار مطلوب برای بسیج تعریف نشده که بتواند رفتار مردم محله را مطلوب کند. ساعات کار مسئول پایگاه مسجد محله با مسئول ناحیه یکسان نمی‌باشد. جلسات پایگاه‌ها تک‌اندیشی و طولانی است، فقط مسئولان حرف می‌زنند. ابلاغیه‌های بسیج به‌روز نیست. واقعیت‌گرایی در بسیج مسجد محله وجود ندارد. بسیج به معنای واقعی در برخی جاها هنوز شکل نگرفته است، پیشکسوتان جبهه و جنگ کنار گذاشته شدند، پاسداران بازنشسته کنار گذاشته شدند، جوان بودن مسئولان پایگاه مقاومت مسجد محله و عدم قدرت جذب آسیب می‌باشد. آمارزدگی و آمارگرایی و منفعت‌گرایی و مزایاگرایی در بسیج محلات از دیگر آسیب‌هاست. بسیج نتوانسته در جاهایی اعتماد خیرین، امام جماعت و معتمدین منطقه را جلب کند. مسئول بسیج، در محله ممکن است توانایی و قابلیت لازم را برای اینکه از ظرفیتهای موجود استفاده کند، نداشته باشد. ممکن است بسیج و مسئولان آن انتظارات سازمان بسیج را مورد اهتمام قرار ندهند و به صورت سلیقه‌ای با گرایشهای خاص خود (قومی، طایفه‌ای و ...) عمل کنند. بسیج محله ممکن است به حواشی بپردازد، خردنگر باشد و کلان‌نگر نباشد. بسیج محله ممکن است در ابعاد فرهنگی جاذبه لازم را برای جوانان نداشته باشد. بسیج محله ممکن است به دلیل رفتارهای تند و غیر معقول و خشن مقبولیت کم‌رنگی

داشته باشد. رویکرد اسلامی سازی در بسیج نبوده است و مامتکی به نگاه مقطعی بودیم و نگاه خروجی محور و محصول محور نداشته‌ایم. تمرکز ما روی نوع اقدامات بوده و نه نتیجه. بخشی از اقدامات جنبه نظامی، امنیتی و بخشی هم فرهنگی بوده و آثار مورد انتظار محقق نشده است. بعد از جنگ بسیج کارکرد امنیت محلات را انجام داد و در مرحله‌ای هم به عرصه جنگ نرم وارد شد و در این عرصه اقدامات پراکنده‌ای مانند مقابله با دیش های ماهواره، احیای یادواره شهیدان و تفکر بسیجی در محلات انجام داد. اما در دوران جنگ نرم آن تأثیرات دوران دفاع مقدس و دوران اولیه رانداشت، شاید از مهم ترین دلایل این بود که بسیجیان برای این نوع کارکرد آماده نبودند و تربیت نشده بودند. حضور در جنگ نرم ویژگی‌های معنوی و فکری زیادی نیاز دارد. ورود بسیج به حوزه امر به معروف و نهی از منکر که این فریضه را ساری و جاری کند، به جای ترویج معروفات به دنبال برخورد با منکرات بود. بسیج مثل نیروی انتظامی عمل کرد و در این حوزه هزینه‌های زیادی پرداخت. در بعضی از محلات بسیج تبدیل به یک نهاد خانوادگی شد، انگار بسیج ملک موروثی یک خانواده و یک شبکه خویشاوندی است، این وضعیت به پایگاه مسجد محله خیلی آسیب زد و مردم اقبال خوبی پیدا نکردند، این شبکه‌های خانوادگی بسیج را در انحصار می گرفتند و نگاه تنگ‌نظرانه داشتند. نداشتن برنامه و غلط بودن نگاه‌ها از جمله آسیب‌ها می باشد.

سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در مورد فعالیت‌های فرهنگی و اسلامی سازی برای خانواده‌ها پراکنده می باشد و هماهنگی وجود ندارد. نخبگان و متخصصان با مسجد ارتباط ندارند. دفاع فرهنگی ما برای مقابله مناسب نیست. برخی نقاط ایران شبکه‌های جمهوری اسلامی را نمی گیرد. موانع نگرشی نیز وجود دارد. اکنون نگرش اعضای بسیج و بسیجی‌ها و مسئولان بسیج این است که باید خودمان را حفظ کنیم و کمتر در مورد آسیب‌های محیط احساس مسئولیت می کنند. در این چند سال از طریق سلسله مراتب هم نقش آفرینی در اسلامی سازی فضای محله به جز در قالب امر به معروف و نهی از منکر، از پایگاه‌های مقاومت خواسته نشده است. برنامه مدون و بخشنامه مدونی در خصوص اسلامی سازی و نقش آفرینی در محیط ابلاغ نشده است. هنوز مدیریت و فرماندهی در پایگاه مقاومت مسجد محله ضعیف است و ۵۰ درصد فرماندهان و اعضای شورای بسیج محله ضعیف هستند. عضویت در پایگاه مقاومت بسیج وابسته به میل باطنی و داوطلبانه است و کسانی به عضویت در بسیج مسجد محله گرایش پیدا می کنند که یا انگیزه‌های دینی و انقلابی خیلی قوی داشته باشند یا کسانی که در عضویت بسیج برای خود دنبال منزلت اجتماعی و برخی امتیازات هستند.

امر به معروف اکنون صورت نمی گیرد. مسئولان دنبال کارهای خودشان هستند. اگر

جایی بسیج مطرح گردید، از آن استفاده ابزاری شد. مثلاً در فلج اطفال استفاده ابزاری شد. چون گیر کرده بودیم، سراغ بسیج رفتیم. در زمان آرامش به بسیج توجه نمی‌شود. بعد از جنگ به زیرساختها توجه نشد. بسیج نیاز به زیرساخت دارد، چرا بعد از گذشت سی سال پایگاه بسیج نباید میز و لوازم اداری داشته باشد. اگر در گذشته بدون امکانات موفق بوده، شرایط گونه‌ای دیگر بوده است. در آن زمان نگاه ما به فرمانده بود. الان هم به فرمانده نگاه می‌کنیم. وقتی الان سازمان امکانات دارد، بسیج محلات هم به این شرایط نگاه می‌کند. اگر می‌خواهیم بدون امکانات کار کنیم باید یکپارچه انگیزه باشیم، اگر ساختار درست کرده‌ایم باید برای بسیج هم ساختار درست کنیم و بسیج را هم مجهز کنیم. البته بسیج را نباید خیلی پولکی کرد اما نباید آن را فراموش هم بکنیم. آسیب دیگر آن است که بسیج دارد تنها حرکت می‌کند. روی کاغذ گفته می‌شود با شهرداری، امام جماعت و... هماهنگ باشید البته جلساتی هم گرفته می‌شود اما در عمل هماهنگی وجود ندارد. امام جماعت می‌گوید امر به معروف مأموریت من است و در کنار ما قرار نمی‌گیرد. دادگاه در مسئله امر به معروف به دنبال قانون می‌رود و مانع ما می‌شود؛ چون در کنار ما قرار نمی‌گیرد. ما تلاش می‌کنیم که به محله رنگ اسلامی بدهیم اما برای شهرداری مهم نیست، کار را دست پیمانکار می‌دهد که تبعات فرهنگی را در نظر نمی‌گیرند. باید در سطح کلان انسجام ایجاد شود. ما نباید برای اجرای برنامه فرهنگی دنبال شهرداری برویم و از آبروی سپاه خرج کنیم. پرچمدار کار فرهنگی نمی‌تواند برای گرفتن پول از شهرداری التماس کند، در این صورت بسیج از جایگاه اصلی خود تنزل می‌کند. نقش بسیج به ارباب رجوع و متقاضی کاهش پیدا می‌کند. اگر کارفرمای فرهنگی ما شهرداری باشد، ادعای تولیگری هم دارد.

حلقه‌های صالحین تشکیل شده اما مربی نداریم. از بسیاری از هم‌اندیشی‌ها و جلسات و آموزشهای برگزار شده نتیجه کامل حاصل نمی‌شود. بسیاری از برنامه‌ها تداوم نمی‌یابد. برنامه‌های بسیج قائم به فرد است. هدف باید کلان و راهبردی باشد که هر کس آمد، همان را اجرا کند. ما جایگزین مدرن و مناسب برای رفتارهای آسیب‌پذیر نداریم. ما با ابزارهای جدید فرهنگی و فناوری ارتباطی جدید و فضای مجازی آشنا نیستیم. بسیج نقش اصلی ذاتی در اسلامی سازی ندارد، حوزه و سازمان تبلیغات وظایف ذاتی دارند، اگر ادعای زیر چترگیری داشته باشیم، آنها مدعی‌ترند و مسئولیت بیشتری در ارتباط با مسائل دینی و مذهبی دارند. برخی از مشکلات به ساختار سازمان بسیج برمی‌گردد، اکنون حدود ۱۸ رده قشری به وجود آمده است. تنوعی از مأموریتها برای سپاه شهرستان ایجاد شده است. ممکن است بسیج مساجد و محلات در شهرستانها مواجه با خلأهایی شود. فرمانده ناحیه باید وقت خود را تقسیم کند و بسیج محله را هم ممکن است به عنوان یک قشر ببیند،

در صورتی که ثقل کار بسیج در محلات است، حجم انبوه وظایف مانع از رسیدگی به این ثقل می‌شود.

بررسی فرضیه‌های تحقیق

(۱) به نظر می‌رسد بین برنامه‌های پایگاه بسیج مساجد و گرایشهای مذهبی شهروندان محله رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد.

برای موفقیت پایگاه در اسلامی سازی فضای محله، ارزیابی مردم محله از بیست برنامه بسیج در سطح فاصله‌ای سنجیده شد. همچنین میزان دینداری یا گرایشهای مذهبی مردم محله نیز با ۲۸ مؤلفه در سطح فاصله‌ای مورد سنجش قرار گرفت. نتیجه اجرای آزمون ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد میان این دو متغیر رابطه معنادار و مثبت ضعیفی (۰/۱۲) وجود دارد؛ بنابراین فرضیه تحقیق تأیید می‌شود. نتیجه اینکه هرچه ارزیابی شهروندان از میزان اجرای برنامه‌های بسیج محلات مثبت‌تر می‌شود، گرایش مذهبی آنان نیز افزایش می‌یابد.

(۲) به نظر می‌رسد میان میزان آسیبهای اجتماعی در محلات و میزان موفقیت پایگاه بسیج مساجد رابطه معنادار وجود دارد.

ارزیابی مردم محله از ۱۷ آسیب اجتماعی در سطح فاصله‌ای مورد سنجش قرار گرفته است. نتیجه اجرای آزمون ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد هیچ رابطه‌ای میان این دو متغیر وجود ندارد؛ بنابراین فرضیه تحقیق مورد تأیید نمی‌باشد. این نتیجه با یافته‌های ناشی از مصاحبه با کارشناسان سازگار نیست. آنان بر نقش منفی آسیبهای مختلف در موفقیت پایگاه تأکید دارند.

(۳) به نظر می‌رسد بین منابع انسانی پایگاه بسیج مساجد با موفقیت در اسلامی سازی فضای محله رابطه معنادار وجود دارد.

منابع انسانی پایگاه بسیج شامل تعداد نیروی انسانی و کیفیت نیروی انسانی می‌شود که با شاخصهای نسبت اعضای فعال پایگاه به جمعیت محله، نسبت اعضای عادی پایگاه به جمعیت محله، نسبت کل اعضای پایگاه به جمعیت محله و متوسط سطح تحصیلات فرمانده پایگاه مورد سنجش قرار گرفته است. همچنین برای موفقیت پایگاه در اسلامی سازی محله، ارزیابی پایگاه بسیج محله از ۲۰ برنامه بسیج در سطح فاصله‌ای سنجیده شد. نتیجه اجرای آزمون ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد میان این دو متغیر رابطه معنادار مثبت ضعیفی (۰/۱۶) وجود دارد؛ بنابراین فرضیه

تحقیق تأیید می‌شود. هرچه نیروی انسانی پایگاه بیشتر می‌شود، ارزیابی مسئولان پایگاه‌های بسیج محلات از میزان اجرای برنامه‌های بسیج محلات نیز مثبت‌تر می‌شود.

(۴) به نظر می‌رسد بین منابع مادی پایگاه بسیج مساجد با موفقیت در اسلامی‌سازی فضای محله رابطه معنادار وجود دارد.

برای سنجش منابع مادی پایگاه از شاخصهای مترائ سطح زیربنای پایگاه یا فضای در اختیار، بودجه سالانه پایگاه به تومان و برآورد ارزش دارایی منقول و غیرمنقول پایگاه استفاده شده است. همچنین برای موفقیت پایگاه در اسلامی‌سازی فضای محله، ارزیابی مسئولان پایگاه بسیج محله از ۲۰ برنامه بسیج در سطح فاصله‌ای سنجیده شده است. نتیجه اجرای آزمون ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد میان این دو متغیر رابطه معنادار وجود ندارد. این نتیجه با یافته‌های ناشی از مصاحبه با نخبگان سازگار نیست. آنان بر نقش منابع مادی پایگاه در موفقیت پایگاه تأکید دارند.

(۵) به نظر می‌رسد بین عوامل مدیریتی پایگاه بسیج مساجد با موفقیت در اسلامی‌سازی فضا رابطه معنادار وجود دارد.

تعامل و هماهنگی پایگاه بسیج مساجد با متصدیان مساجد، نظیر هیئت‌امنا و امام جماعت، مدت فعالیت پایگاه، ویژگی‌های فرمانده (سطح سواد فرمانده، سابقه عضویت فرمانده در بسیج، میزان حضور و وقت‌گذاری)، میزان تعامل و هماهنگی امام جماعت مسجد و پایگاه بسیج، میزان تعامل و هماهنگی هیئت‌امنا مساجد و پایگاه بسیج و همچنین تعداد جلسات مشترک سالانه بین پایگاه و امام جماعت و هیئت‌امنا مساجد شاخصهای عوامل مدیریتی می‌باشد که در سطح فاصله‌ای سنجیده شده است. نتیجه اجرای آزمون ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد میان این دو متغیر رابطه معناداری وجود ندارد. این نتیجه با یافته‌های ناشی از مصاحبه با نخبگان سازگار نیست. نخبگان بر نقش عوامل مدیریتی پایگاه در موفقیت پایگاه در اسلامی‌سازی فضای محله تأکید دارند.

(۶) به نظر می‌رسد بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی با اسلامی‌سازی فضای محله همبستگی و رابطه معنادار وجود دارد.

متوسط سطح تحصیلات شهروندان محله‌ها، متوسط سطح هزینه شهروندان محله‌ها و متوسط منزلت شغلی شهروندان محله‌ها سه شاخص سنجش پایگاه اقتصادی و اجتماعی بودند. همچنین برای موفقیت پایگاه در اسلامی‌سازی فضای محله، ارزیابی

شهروندان از ۲۰ برنامه بسیج در سطح فاصله‌ای سنجیده شد. نتیجه اجرای آزمون ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد هیچ رابطه‌ای میان این دو متغیر وجود ندارد؛ بنابراین فرضیه تحقیق تأیید نشد. در ارزیابی اقشار مختلف از موفقیت پایگاه مقاومت مسجد تفاوت وجود ندارد.

بحث و نتیجه‌گیری

اخیراً در بسیج محلات و بسیاری از زیرمجموعه‌های سازمان بسیج، نگاه تغییر کرده و دنبال خروجی در اسلامی‌سازی هستند، در گذشته چنین راهبردی تصریح نشده است. در بالاترین حد از پایگاه بسیج مسجد، می‌توان انتظار داشت که فقط در حد یک تشکل مؤثر در اسلامی‌سازی فضای محله و بسط و گسترش اعتقادات و باورهای دینی و مذهبی نقش داشته باشد. اگر اسلام تأثیرگذار بر همه زوایای زندگی افراد محلات در نظر گرفته شود، آنگاه انتظار اینکه پایگاه بسیج مساجد محلات یا حتی تمام تشکیلات سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بتواند این تحول را بدون نقش‌آفرینی نهادهای دیگر جامعه ایفا کند، امکان‌ناپذیر است. اسلامی‌سازی به معنای گسترده و عام، خارج از توان پایگاه است. از سوی دیگر، رویکردهای دینی حاکم بر مساجد و امامان جماعت و نقشهای مختلف دین و چگونگی بسط و گسترش آن یکپارچه نیست و بسیج فقط می‌تواند تفسیر رسمی دین و مذهب را که محوریت آن با ولی‌فقیه است، دنبال کند و سایر تفسیرها مانع انسجام و یکپارچگی فعالیتهای مساجد محلات در اسلامی‌سازی می‌شود. همچنین هر چند پژوهشهای گذشته و این مقاله نشان می‌دهد که ارزشهای مذهبی و انقلابی در محلات از فراز و نشیب برخوردار است. برای این پرسش که آیا این ارزشها را که از سنخ فرهنگی می‌باشد، می‌توان مهندسی و هدایت کرد، پاسخ روشن و قاطعی از سوی علما و اندیشمندان و پژوهشهای گذشته و تجربه جوامع گذشته وجود ندارد.

جمع‌بندی

نتایج نشان می‌دهد شهروندان و مسئولان و پرسشگران بسیج در مجموع ارزیابی مثبتی از عملکرد پایگاه بسیج در اسلامی‌کردن فضای محله دارند. از نگاه آنان چالش مهمی در راه اسلامی‌سازی فضای محله وجود ندارد. در مقابل ارزیابی کارشناسان با نتایجی که از پیمایش مسئولان پایگاه‌ها و شهروندان به دست آمده و اسلامی شدن بالای فضای محلات را نشان می‌دهد، چندان سازگار نیست. کارشناسان در مجموع امتیاز ۴۰ را از نمره صد به میزان موفقیت پایگاه بسیج مساجد محلات در اسلامی‌سازی

فضای محله داده‌اند. نتیجه به‌دست آمده از هر دو سنجش یعنی شهروندان و مسئولان بسیج و مصاحبه با کارشناسان در سطح ذهنی است، با این تفاوت که در اولی نتایج به کمیت تبدیل شده و در دومی نتایج به‌صورت کیفی و تفسیری استخراج شده است. پیمایش شهروندان نشان داد هیچ رابطه‌ای میان آسیب‌های اجتماعی و ارزیابی از میزان موفقیت پایگاه در اجرای برنامه‌ها وجود ندارد اما کارشناسان ضعفها، موانع، نارسایی‌ها و آسیب‌های مختلفی را در مسیر اسلامی‌سازی محلات توسط پایگاه مقاومت بسیج مسجد محله برشمرده‌اند که بسیار اساسی و جدی می‌باشد.

دقت در شاخصهای عینی تحقیق نشان می‌دهد که ارزیابی مثبت عملکرد پایگاه با چالشهای عمده روبه‌رو می‌باشد، یکی از چالشها آن است که متوسط تحصیلات فرمانده پایگاه در ایران نزدیک فوق‌دیپلم می‌باشد و متوسط حضور همین فرمانده پایگاه در طول هفته در پایگاه مسجد نزدیک به چهار روز است. انتظار تحول فرهنگی در فضای اسلامی محله به‌دست مسئولان زیر فوق‌دیپلم پاره‌وقت چندان واقعی نیست، فرهنگ افراد مسلط فرهنگی نیاز دارد. متوسط سرمایه منقول و غیرمنقول هر پایگاه حدود ۹ میلیون تومان می‌باشد و متوسط هزینه سالانه هر پایگاه سه میلیون تومان به‌دست آمده است. هر پایگاه به‌طور متوسط ۸۹ متر مربع فضای اداری در اختیار دارد. اینها چالشهای اساسی می‌باشد که عملکرد پایگاه را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

پیشنهادها

پیشنهادها از دو ماهیت اجرایی و پژوهشی برخوردار است. پیشنهادهای اجرایی اغلب در سطح خرد می‌باشد، در بحث و جمع‌بندی به چند محور راهبردی نیز اشاره شد. (۱) پیشنهاد می‌شود در تحقیقات آینده برای سنجش میزان اسلامی شدن فضای محله، پژوهشگران از شاخصهایی مثل میزان اعتقاد به توحید، نبوت، معاد، عدل، امامت و میزان اجرای فروع دین و اجرای احکام اسلام مثل نماز، روزه، خمس، زکات، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، تولی، تبری و از این قبیل شاخصها استفاده کنند. البته شاخص دینداری یا میزان گرایش به مذهب که در این مقاله مورد استفاده قرار گرفت را می‌توان خلاصه‌ای از شاخصهای فوق به شمار آورد. محققان در آینده می‌توانند با تلفیق شاخصهای اسلامی‌سازی که از سوی کارشناسان در مصاحبه‌های این تحقیق مطرح شده و شاخصهای سنجیده شده در این تحقیق، پژوهش در این حوزه را عمق ببخشند. (۲) با توجه به اینکه بین نتایج حاصل از مصاحبه با نتایج حاصل از پیمایش پرسشنامه‌ای تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای وجود دارد، پیشنهاد می‌شود تحقیق شود که هر پایگاه مقاومت تا چه اندازه در مسجد و برنامه‌های آن فعالیت دارد.

۳) در این تحقیق در بخش کمی تجربی، رابطه میان متغیرهای پایگاه اقتصادی، اجتماعی، منابع مادی پایگاه بسیج، عوامل مدیریتی پایگاه بسیج و میزان آسیب‌های اجتماعی، با ارزیابی از میزان موفقیت پایگاه مساجد در اسلامی‌سازی فضای محله تأیید نشد. با توجه به اهمیت نظری این متغیرها پیشنهاد می‌شود محققان بسیج برای اطمینان از این دستاوردها، تحقیقات مشابه و مکرر انجام دهند.

۴) با توجه به تحولات فرهنگی و رواج سبک‌های متنوع زندگی، ایجاد مراکز مشاوره برای جوانان در پایگاه مقاومت مسجد ضروری می‌باشد.

۵) گسترش آسیب‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی، مراقبت و تقویت نظارت و کنترل بر اجرای مأموریتها در پایگاه مقاومت مسجد را ایجاب می‌کند.

۶) پیچیدگی و تفکیک و تمایز فعالیتها در پایگاه مقاومت مسجد، توسعه آموزشهای تخصصی برای مسئولان پایگاه مقاومت مسجد را ضروری می‌سازد.

۷) راه‌اندازی و سازماندهی کمیته راهبرد اسلامی‌سازی محلات در کشور، هر استان، هر شهرستان، هر بخش و به‌ویژه هر محله، با محوریت امام‌جماعت محله و فرمانده پایگاه و افراد مؤثر و ذی‌نفوذ محلات و معتمدین محله پیشنهاد می‌شود.

۸) تقویت برنامه‌ریزی متناسب با شرایط بومی و محلی استانها و شهرها و اقشار مختلف در پایگاه مقاومت مسجد توصیه می‌شود.

۹) ایجاد هماهنگی مناسب در اجرای برنامه‌های مصوب و استفاده از امکانات دستگاه‌ها و منابع دیگر ضرورت دارد.

۱۰) در عصر دانایی و جامعه اطلاعاتی و ارتباطاتی، انتخاب نیروی انسانی، امام‌جماعت و مسئولان شایسته و متناسب با شرایط امروز جامعه برای پایگاه مقاومت مسجد الزامی است.

۱۱) تحریمها و گسترش فرهنگ مصرف‌گرا و ایزاری غرب، تأکید بر گسترش ارزشها با روحیه جهادی را ایجاب می‌کند.

۱۲) تحولات فرهنگی، تجدیدنظر سازمان بسیج در سیاستها، راهبردها و ساختارها و مردمی و همگانی کردن فعالیت و ارائه خدمات گسترده به مردم محله را برای موفقیت ضروری می‌سازد.

منابع

۱. باصری، احمد (۱۳۸۶)؛ گزارش طرح بررسی نیازهای فرهنگی بسیج و اولویت‌بندی آنها، مرکز مطالعات ارتش بیست میلیونی
  ۲. برک‌پور، ناصر؛ حامد گوهری‌پور؛ مهدی کریمی (۱۳۸۹)؛ ارزیابی عملکرد شهرداری‌ها بر پایه سنجش میزان رضایت مردم از خدمات شهری (نمونه موردی: مناطق ۱ و ۱۱ شهر تهران)، دوفصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۵ بهار و تابستان
  ۳. بورنهام، پیتر و دیگران (۱۳۸۸)؛ روشهای پژوهش در سیاست، ترجمه سیدمحمدکمال سروریان، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی
  ۴. پژوهشکده علمی کاربردی باقرالعلوم (ع) با همکاری مؤسسه تحقیقات اجتماعی کندوکاو (پاییز ۱۳۹۰)؛ مجموعه مقالات هویت دینی جوانان، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین‌الملل
  ۵. رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۶)؛ توسعه و تضاد: کوششی در جهت تحلیل انقلاب اسلامی و مسائل اجتماعی آن، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی
  ۶. سعیدی، رحمان و مجید کاشانی (۱۳۸۵)؛ بررسی علل بی‌تفاوتی دانش‌آموزان نسبت به ارزشهای دینی، مرکز مطالعات ارتش بیست میلیونی
  ۷. صبوری کاشانی، منوچهر (۱۳۸۸)؛ جامعه‌شناسی سازمانها، تهران، نشر شب‌تاب
  ۸. عادل، علیرضا (۱۳۸۴)؛ ارزیابی عملکرد نیروی انتظامی در برقراری نظم و امنیت در شهر بم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم انتظامی
  ۹. گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸)؛ راه و رسم، ترجمه منوچهر صبوری کاشانی، تهران، نشر شیرازه
  ۱۰. مجلسی، محمدتقی؛ بحارالانوار (۱۴۰۳ق)؛ بیروت، نشر وفاء، ج دوم مصححه، ج ۲
  ۱۱. مجیدی، محمدرضا و ابوالقاسم فاتحی (۱۳۸۵)؛ سنجش نگرش دانشجویان نسبت به برنامه‌ریزی دروس معارف اسلامی، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۴۱
  ۱۲. محمدی، علیرضا؛ گفت‌وگو با سردار محمدرضا مهدیان فر، رئیس سازمان بسیج مساجد و محلات basajj.ir
  ۱۳. مرکز مطالعات و تحقیقات امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران (۱۳۸۳)؛ مجموعه مقالات همایش توسعه محله‌ای، تهران، معاونت اجتماعی شهرداری تهران
  ۱۴. وسائل ۳۸۱/۱۳ باب ۱۷، از احکام وصایا، حدیث ۲
  ۱۵. وست فال، ماتیو؛ ویکتوریا دوایلا (۱۳۸۷)؛ شاخصهای شهری برای مدیریت شهرها، ترجمه و تنظیم سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران
- 16-Gutierrez Rodriguez, P. Vazquez Burguete, J. Vaughan, R. Edwards, J. 2009. The Transformation of Municipal Services: towards Quality in the Public Sector, Spain.